

KUINKA TERÄS KARAISTUI

– totalitarismin kasvatustilasta

Heikki Mäki-Kulmala

1 Venedikt Erofejevin romaanin *Moskova–Petuški* ensimmäiseltä sivulta kuuluu Venitskan, kirjan päähenkilön, tuskainen voikaisu: ”Kreml, Kreml”. Hän on asunut vuosia Moskovassa, mutta ei ole vielä milloinkaan löytänyt Kremlä. Ei, vaikka olikin kertomansa mukaan tuhannet kerrat taivaltanut kaupungin läpi ”etelästä pohjoiseen, idästä länteen, pitkin ja poikin, humalassa ja krapulassa”.¹

Lukija, erityisesti takavuosien länsimainen lukija, on tyrmistynyt. Hänen Moskovansa kun ainakin jokin aika sitten käsitti vain pelkän Kremlin, Punaisen torin ja ehkä muutamia taloja sen ympäriltä – sekä hieman etäämmällä sijainneen Kansantalouden saavutusten näyttelyn.

Koko taannoinen Neuvostoliitto oli melkein pä alusta loppuun asti näytelmää, speaktaakkelia, ja Kreml oli tuon esityksen tärkein estradi. Kun tämän ymmärrämme, oivallamme myös, miksi ihmiset ja jopa kokonaiset kaupungit saattoivat niinkin oudosti kadota tai ilmestyä jälleen. Ymmärrämme senkin, miksi turistikin tuossa kummallisessa maassa saaneet liikkua kovin vapaasti. Eihän yleisö tavallisessa teatterissa saa kuljeskella kulisissa tai kurkistella lavasteiden taa. Sen on istuttava sille varatussa tilassa, tavallisesti numeroiduilla paikoilla.

Venitska ei siis löytänyt Kremlä, joten hän ei myöskään nähnyt sitä speaktaakkelia, joilla turistien ja myös tavallisten neuvostokansalaisten pää oli määrä täyttää. Hän eksyi kaiken aikaa viinanhuuruksille sivukujille, ulkoiseen pimeyteen, jota paremman puutteessa voimme nimittää vaikkapa todellisuudeksi.

Aleksandr Solzhenitsyn puolestaan kertoo *Ensimmäisessä piirissä* Stalinin suhteesta tuohon samaiseen Kremliin ja samaiseen objektiiviseen todellisuuteen:

Puolet maailmankaikkeudestaan oikeastaan oli hänen omassa rinnassaan, ylväänä ja kirkkaa-

na. Ainoastaan toinen puoli – objektiivinen todellisuus – käpristeli maailmojen sumussa. Mutta täällä, panssaroidussa, vartioidussa ja suojatussa yötyöhuoneessaan Stalin ei lainkaan pelännyt tuota toista puolikasta – hän tunsikin itsessään vallan kieputtaa sitä miten halusi. Vain silloin kun hänen oli omilla jaloillaan astuttava tähän objektiiviseen todellisuuteen – kun esimerkiksi oli lähettävä suurille juhlaillallisille Pylvässaliin, omin jaloin kuljettava pelottava matka autosta ovelle ja sitten omin jaloin noustava portaita, käveltävä vielä läpi liian avaran lämpijän ja nähtävä ympärillään ihastuneet ja kunnioittavat mutta yhtä kaikki liian lukuisat vieraat – silloin Stalin tunsikin olonsa huonoksi, aivan suojattomaksi, eikä hän edes tiennyt miten parhaiten käytellä käsiään, jotka pitkään aikaan enää olleet kelvanneet todelliseen puolustautumiseen. Hän risti ne vatsalleen ja hymyili. Vieraat luulivat että Kaikkivoipia hymyili lempeydestä heitä kohtaan, mutta hän hymyilikin hämmennyksissään... (Solzhenitsyn 1972, 113–14)

Stalin oli meikäläinen, touhukas moderni ihminen, jonka mieli on täynnä visioita ja suunnitelmia. Ne hohtavat kirkkaina ja vakuuttavina ja me tunnemme ne läpikotaisin, koska olemme ne itse luoneet. Me haluamme muokata maailman niiden kaltaiseksi mutta sen aineellinen jähmeys panee vastaan. ”Maailmojen sumussa käpristelevässä objektiivisessa todellisuudessa”, tuntuu asustavan joukottain toinen toistaan uppimaisempia pikku paholaisia.

Venitska harhaili Moskovon sivukujilla omin jaloin, humalaisena tai krapulaisena, heikkona ja haavoittuvaisena. Stalin istui ja suunnitteli ”panssaroidussa, vartioidussa ja suojatussa yötyöhuoneessaan”. Siellä hän saattoi tuntea ”itsessään val-

lan kieputtaa” todellisuutta miten halusi. Joskus riitti jo se, että hän osoitti piippunsa varrella jotain kohtaa Neuvostomaan kartalla ja lausui mahtavan “tulkoon”-sanansa, niin vuoden parin perästä tuolla paikalla oli ehkä kahden- tai kolmenkymmenen tuhannen asukkaan kaupunki.

Vaikka Stalinin ei tarvinnut omassa kehossaan, omassa lihaksissaan tuntea sitä, miten todellisuus hangoitteli vastaan, hän tiesi sen muutostavastarinnan. Se oli murskattava niin, että mahattavimmatkin vuoristot säikähtäisivät jo puhelimen vaimeaa kilahdusta.

Jotkut pystyvät tänäkin päivänä suojautumaan Stalinin tavoin ulkopuolellaan olevalta todellisuudelta, vaikkakaan eivät ehkä yhtä täydellisesti. Mutta mutta tämä ei riitä, sillä tuota todellisuutta löytyy myös meidän sisältämme, omasta ruumiistamme. Stalinilla oli vaikeuksia käsiensä kanssa, hän ei oikein tiennyt mihin ne panisi. Hän siis risti ne mahalleen ja hymyili hämillisesti. Näin ongelma oli ratkaistu, auttavasti...

Mutta aikaa myöten Stalin tunsikin kuitenkin heikkenevänsä fyysisesti, vanhenevänsä. Tälle hän ei voinut tehdä juuri mitään ja myös lääketiede tuntui oudon voimattomalta asian edessä. Elämänsä viimeisenä vuotena Stalin oli nostattamassa esiin hirvittävää terroriaaltoa lääkäreitten, ”valkotakkisten murhaajien”, ammattikuntaa vastaan. Kaikkivaltias ei yksinkertaisesti voinut antaa anteeksi heidän saamattomuuttaan. Olihan maan propagandakoneisto vuosikymmenien ajan toistanut koko voimallaan hänen lausahdustaan: ”Ei ole sellaisia linnoituksia, joita bolševikit eivät kykene valloittamaan.”

Todellisuus on siis myös meidän sisällämme, meidän ruumiissamme jonkinlaisena mustana aukkona. Tuota aukkoa voisi luonnehtia uskontotieteilijä Rudolf Otton sanoin *Mysterium tremendum et fascinans* - sillä siinä piilevät kaikkein kaikkein perimmäisimmät, kaikkein ihanimmat, muuta samalla kammottavimmat mysteerit. (Otto 1927, erit. 19–32). Tuo aukko on yhtä aikaa pyhä ja saastainen, mikä kaksoismerkitys on myöskin latinan kielen sanalla *sacer*. Myös Sigmund Freud on käsitellyt tätä pyhän ja saastaisen outoa yhtäläisyyttä 1919 ilmestyneessä tutkielmassaan *Das Unheimliche*.

Tuota aukkoa me yritämme peittää, mutta se ei peity - ja jos yritämme sitä paeta, se seuraa



Heikki Mäki-Kulmala

mukanamme. Mutta sitä totalitarismi ei suostu uskomaan.

2 Vuonna 1934 Neuvostoliitossa ilmestyi suunnattomaan suosioon noussut tai nostettu nuorisoromaani *Kuinka teräs karaistui*. Virallisten ilmoitusten mukaan se perustui kirjoittajansa, Nikolai Ostrovskin omaan elämäntarinaankin, mikä pitää osin paikkansa.² Romaanissa kerrotaan eräästä Pavel Kortsaginista. Hänet kuvataan harmaasilmäiseksi, vankkarakenteiseksi ja kesyttömäksi työläisperheen pojaksi. Hän on kuin raakarautaa, josta terästä voidaan jalostaa.

Kesytön Pavel oli varhain menettänyt isänsä, mikä seikka on silmiin pistävä monissa suuren suosion saavuttaneissa kehitysromaneissa – niin hyvissä (*Seitsemän veljestä*, *Tehtaan varjossa*) kuin myös kaikkein arveluttavimmissa (*Kuinka teräs karaistui*, *Horst Wessel*). Kirjan ensimmäisillä sivuilla Pavel erotetaan koulusta ja hänestä tulee tarjoilijoiden apulainen paikallisen rautatieaseman ravintolaan. Kuten raakaraudan jalostus teräkseksi alkaa sen sulattamisella, myös Pavelin ensimmäinen työpaikka on kuuma: hänen tehtävänsä on kantaa asiakkaiden pöytiin raskaita, kiehuvia samovaa-reja. Hän polttaa itsensä usein ja selkään iskee silloin tällöin ankara kipu.

Myöhemmin Pavel pääsee töihin rautatieaseman yhteydessä toimiville varikoille, koneiden ja työstettävän metallin pariin. Siellä, todellisten työläisten parissa, hänen jo vaistonvarainen kapinallisuutensa jalostuu tietoiseksi vallankumouksellisuudeksi, bolševismiksi. Tulee vallankumous ja sitten kansalaissota, joihin Pavel osallistuu nuorena ja huimapäisenä, mutta myös päättäväisenä ja vakaana. Hän haavoittuu vaikeasti ja vammat jäävät pysyviksi, joten kivuista tulee hänen alituinen seuraalaisensa. Kirjan kuvitusta

versioista näkee, kuinka kaikki lihallinen pyöreys häviää Pavelin piirteistä ja hän muuttuu kuvankauniiksi, henkiolennon kaltaiseksi.

Vaikka rauha näytti viimein koittavan, Pavelin sota jatkui yhä. Sen, mitä tavalliset kuolevaiset kutsuivat arkiseksi työksi, ihanteelliset kommunistit ja komsomolilaiset halusivat estetisoida sodaksi. Rauhanomaista työtä tehdään tavallisesti määrätunnit vuorokaudesta ja työnsä ohella ihmisillä on muutakin puuhaa ja ajateltavaa: koti, perhe, harrastukset, ystävät ja myös pikku paheet. Pavelilla oli vain työnsä ja sekin oli jatkuvaa rintamapalvelua, missä miltei joka hetki rynnäköitiin eteenpäin tai torjuttiin vihollisen vastahyökkäyksiä. Kerran hän oli tosin hieman rakastunut erääseen komsomol-tyttöön – kuten tyttö myös häneen. Mutta yhteisestä päätöksestä nuoret päättivät rakastaa toistensa sijasta jotain suurempaa ja pysyvämpää: neuvostomaata, koko ihmiskuntaa ja sen taistelua vapautensa ja onnensa puolesta.

Näissä taisteluissa Pavelin ruumis murentui lihas lihakselta ja nivel niveleltä, kunnes hän oli lähes liikuntakyvytön ja myös sokea. Vain kuulo oli tallella, samoin kyky liikuttaa oikeaa kättä. Tällaiseksi teräkseksi tuo kirjan alun harmaasilmäinen, kesytön ja vankka jässikkä siis karaistiin.

Mutta sairastuoteellaankaan Pavel ei sairasta, vaan taistelee. Sairas ruumis oli kuin saartorengas, mihin todellisuus oli hänet motittanut. Pavel alkaa heti suunnitella rynnäköä väljemmille vesille ja päättää ryhtyä kirjailijaksi, hänen päänsähän toimi vielä. Niinpä hän alkoi muovailta tarinoita itsestään ja tovereistaan, myrskyn synnyttämistä. Monien vaikeuksien ja peräänantamattoman uurastuksen vuosien jälkeen käsikirjoitus olikin valmis:

Äiti vei raskaan kääron posttiin. Tulivat jännitetyn odotuksen päivät. Ei vielä koskaan elämässään Kortshagin ollut odottanut kirjeitä sellaisella kiduttavalla kärsimättömyydellä kuin näinä päivinä. Pavel eli aamupostista iltapostiin. Leningrad oli vaiti.

Kustannusliikkeen vaikeneminen alkoi tulla uhkaavaksi. Joka päivä vahvistui tappion aavistus, ja Kortshagin tunnusti itselleen, että kirjan ehdoton hylkääminen muodostuu hänen tuhkukseen. Silloin ei voi enää elää. Ei mitenkään.

Sellaisina hetkinä muistui mieleen kaupungintakainen puisto meren luona ja vielä keran nousi kysymys:

- Oletko tehnyt kaikkiesi päästäksesi rautarenkaasta, palataksesi riveihin, tehdäksesi elämäsi hyödylliseksi?

Ja hän vastasi:

- Kyllä, nähtävästi kaikkeni!

Monen päivän kuluttua, kun odotus oli jo muodostunut mahdottomaksi kestää, äiti, joka oli yhtä levoton kuin poikakin, huudahti huoneeseen tullessaan:

- Posti Leningradista!!!

Se oli sähkösanoma aluekomitealta. Muutamia katkonaisia sanoja kaavakkeella: ”Kertelma on lämpimästi hyväksytty. Ryhdytään julkaisemaan. Onnittelemme voitosta.”

Sydän löi nopeammin. Kas siinä luvattu unelma, joka oli tullut todellisuudeksi! On murrettu rautarengas, ja hän on jälleen – nyt jo uuden aseensa kanssa – palannut riveihin ja elämään. (Ostrovski 1946, 359)

Tähän romaani loppuukin.

Teräksen karaistuminen tarkoitti ruumiin tuhoamista niin, että jäljelle jäi oikeataan pelkkä pää. Teräksen karaistuminen merkitsi hengen voittoa aineesta, aineen ja ruumiin murskaamisesta. Se oli myös yleisen voitto erityisestä tai abstraktin (ideaalisen, käsitteellisen) voitto konkreettisesta sekä myös symbolisen ja imaginaarisen voitto reaalisesta.

Natsi-Saksan alkuvuosien suosituin nuorisokirja, ja siis *Kuinka teräs karaistui* -romaanin rinnakkaisteos, oli Hanns Heinz Ewersin *Horst Wessel*.³ Siinä hengen voitto aineesta on vieläkin radikaalimpi tai räikeämpi: SA-mies Horst Wessel haavoittuu vakavasti kommunistien terrori-iskussa ja kuolee pian sairaalassa. Hänen hautajaisiaan kuvaillaan dramaattisesti ja monista eri näkökulmissa. Tärkeä elementti on Joseph Goebbelsin puhe, josta löytyvät mm. seuraavat sanat:

” - - Iskujoukot marssivat, ruskeita iskupaitoja loppumattomiin, loppumattomiin. Rummut kumisevat, riemuiten huutavat vihellyssoittimet, säteilevinä hulmuavat hakaristiliput kaikkien katujen yllä. Joukkojen

keskellä marssii mies, käsi vyötäröllä, iskuhahna leuan alla - hän marssii mukana, nuorekas hymy raikkailta huulillaan ja silmät kirkkaasti säteillen. Olkoon hän kuka hyvänsä - kukaan ei edes tunne häntä ja kuitenkin jokainen aavistaa hänet. Kerran hän oli retkeiläinen kahden maailman välissä, eilisen ja huomispäivän välissä, matkaten menneisyydestä tulevaisuuteen. Hän taisteli heräävän Saksan puolesta, leivän ja vapauden vuoksi. Hän oli nuori sankari - meille hän on aina samana pysyvä ja pian on myös koko suuri isänmaa tunnustava: hän on sankari, nuori, säteilevä sankari! Saksan kohtaloon on ikuisesti liittyvä myös sinun kohtalosi, Horst Wessel – –⁴

Kirjan sankari siis kuolee, mutta kuollessaan hänestä tulee kuolematon. Horst Wesselistä hävisi kaikki aineellinen ja hänestä tuli pelkkä symboli, idea tai ”säteilevä” kuva. Kun yksilö astuu tai palaa riveihin, hänestä ikään kuin tislautuu erilleen kaikki säteilemätön ”kuona”, kaikki sellainen joka on epäidenttistä yleisen kanssa. Vain riveissä, vain yleisessä on elämää.

Näihin ”säteileviin sankareihinsa” samastuvamalla lukemattomat saksalaiset tai venäläiset nuoret saivat osansa oudosta kuolemattomuudesta. Sen hintana ei ollut vain heidän oma, vaan myös heidän uhriensa elämä.

3 Jos teräksen karaisu 005 hengen voitto ai- neesta tai abstraktin voitto konkreettises- ta 005 on totalitaarisen kasvatuksen yleinen kaava, tulisiko kaikessa ideaalisessa, käsitteellisessä tai symbolisessa nähdä totalitarismin ituja ja pitäisikö ne hävittää? Näinkö me pääsimme eksisteerailemaan siihen heideggerilaisen kaipaamaan aitoon tai varsinaiseen olemiseen, missä kuulemma ”olemukset hengittävät vapaasti”? Tuollainen projekti on kuitenkin hyvin petollinen: Usein tapahtuu nimittäin niin, että aitoudesta tai ”varsinaisuudesta” (Eigentlichkeit) tulee vain yksi uusi peitto tai ”ihastuttava teeskentelyn muoto”, kuten Oscar Wilde totesi.⁵

On siis lähdeittävä sovinnolla siitä, että meidän ihmisten maailma on aina epäaito tai että todellisuutemme on aina enemmän tai vähemmän ideaalisen alle peitettyä. Jacques Lacan totesi

kerran Heideggerin mukailleen ja muunnellen, että ihminen on ”kieleen heitetty olento”. Heideggerin mukaanhan hän oli maailmaan heitetty. Molemmat lausahdukset ovat mielestäni tosia tai ainakin sellaisia, että ne kannattaa pitää mielessä. Kuten sekin, että me emme pääse koskaan neutseelliseen, aitoon olemiseen.

4 Se seikka, että ideaalien, symbolien ja kuvien palvonnalla on niin keskeinen merkitys totalitaristisissa ideologioissa, tekee Platonin filosofian eräät kohdat uudella tapaa mielenkiintoisiksi ja ajankohtaisiksi. Tarkoiton *Valtio*-dialogia ja varsinkin sen kymmenettä kirjaa, jossa hän Sokrateen suulla kehottaa karkottamaan runoilijat ja taiteilijat pois ihannevaltiostaan.

Tätä kohtaa on usein luettu niin, että esimerkiksi Stalinia ja Hitleriä voitaisiin pitää ”platonisteina”, koska he kärkeästä ja brutaalisti puuttuivat monien kirjailijojen ja taiteilijojen työhön ja elämään. Tai päinvastoin: Platon on haluttu leimata tämän ja eräitten muiden teostensa kohtien perusteella totalitaristisen valtion sekä totalitaristisen kasvatuksen varhaiseksi teoreetikoksi. Platonin monet käsitykset politiikasta ja kasvatuksesta ovat sellaisia, joita on syytätikin kritikoitu. Ensimmäinen suuri kriitikko oli Aristoteles, hänen oma oppilaansa. Samaa voidaan sanoa myös monista hänen taidetta ja taiteilijoita koskevista käsityksistään.⁶

Kuitenkin jos katselemme tarkemmin Platonin tai Sokrateen perusteluita, ajatuskulut paljastuvat yllättävänkin ajankohtaisiksi. Taidetta tai runoutta kohtaan tunnetun syvän epäluulon taustalla on platonismin yleisempi metafysiikka, käsitys todellisuuden hierarkkisesta luonteesta. Sen mukaanhan tosiolevaista olivat muuttumattomat ideat, niiden valtakunta, jonka keskuksessa oli hyvän idea, ideoitten idea. Seuraavan kerrostuman muodostaa aineellisten olioiden valtakunta, joka Platonin mukaan oli ikuisten ja muuttumattomien ideoiden muuttuvaista ja katoavaa kuvajaista tai varjoa. Vielä aineellisia olioita häilyväisempiä ja epätodellisempia olivat näiden aineellisten olioiden kuvat ja kuvajaiset.

Tämän yleisen filosofians mukaisesti Platon puhuu *Valtion* kymmenennessä kirjassa kolmesta eri sängystä. Ensimmäinen on ideaalinen sänky

tai sängyn idea, joka hänen mukaansa oli ikuinen ja kaikkein paras. Tämän jälkeen tulevat puuseppien valmistamat aineelliset sängyt, jotka ovat meille ihmisille ylen tarpeellisia. Nämä sängyt olivat kaikki ideaalisen sängyn enemmän tai vähemmän tarkkoja jäljitelmiä. Kolmanneksi Platon puhuu maalarin tai piirtäjän valmistamasta sängyn kuvasta ja kiiruhtaa heti sen perästä kysymään, voiko siinä nukkua tai tehdä mitään muutaakaan sellaista, mitä varten sängyt ovat olemassa. Sokrates kysyykin:

- Mieti sitten tätä. Kumpaan maalaustaide kohteisiinsa nähden pyrkii, jäljittelemään todellisuutta sellaisena kuin se on vai näennäisyyttä sellaisena, miltä se näyttää. Onko se kuvitelman vai totuuden jäljittelyä?

Taiteiteilijat todettiin tässä keskustelussa tieteen pelkästään kuvitelmiensa jäljittelijöiksi. Hetkeä myöhemmin Sokrates jatkoi:

- Samaa voimme sanoa runoilijasta. Hänellä ei ole tietoa muusta kuin jäljittelystä, mutta hän sivelee sanoillaan ja sanoillaan kuvauksiinsa eri ammattien värejä, niin että muutamat jotka arvioivat niitä vain sanojen perusteella pitävät runoilijan esitystä vallan verrattomana, kun hän runomitalla, rytmikkäästi ja sointuvasti puhuu suutarintaidosta, sodan johtamisesta tai mistä muusta tahansa. Niin tenhoavia ovat nämä tehokeinot luonnostaan. (Valt 598b–c, 601a–b)

Platonin taiteellista jäljittelyä, kuvien, kertomusten, teatteriesityksien jne. tekemistä kohtaan tuntemalla syvällä epäluulolla on yhteiskunnallinen ja historiallinen taustansa. Hän eli sellaisen aikakauden sarastuksessa, jolloin ihmiset alkoivat – vallankin Ateenan kaltaisissa suuremmissa taajamissa – irtautua tai vierautua konkreettisesti todellisuudesta. Yhä harvemmalla oli omakohtaista kokemusta siitä, millaista oli peltomiehen, karjankasvattajan, suutarin tai savenalajan työ. Tai millaista oli merien kyntäminen tai osallistuminen sotaretkeen. Tieto tällaisista asioista perustui kasvavassa määrin muiden kertomaan, ja usein nämä muutkin perustivat tarinansa johonkin muuhun kuin omaan kokemukseen. Platon eli siis aikana, jolloin kuvat, symbolit ja ”subjektiiviset ideat” alkoivat nopeasti saada yhä lu-

jemman otteen ihmisten elämästä.

Taiteilijoiden ja runoilijoiden ohella sofistit, kiertävät puhe- ja väittelytaidon opettajat, olivat toinen ihmisryhmä, jonka kanssa Sokrates ja sokraatikot kaikkein useimmin joutuivat vastakkain. Sofistien metafysiikka ja tietoteoria olivat radikaalia relativismia tai nihilismia, mikä kyseenalaisti objektiivisen totuuden, hyvyyden ja kauneuden olemassaolon. Heidän mukaansa totta, hyvää ja kaunista oli se, mitä ihmiset sattuiivat sellaisena pitämään. Näin ei voinut myöskään olla mitään kovin pätevää syytä leimata joitakin havaintoja tai mielikuvia illuusioiksi, toisia taas totuuksiksi. Kaikki oli ehkä vain sitä, miltä se kulloinkin näytti.

Sokrateen mukaan sofistit olivat itse asiassa runoilijoiden ja taiteilijoiden kaltaisia illuusioiden luoja, kun taas todellinen tieto (*episteme*) oli samantyyppistä tai samansuuntaista kuin käsityöläisten taito. Puusepän valmistama sängy oli todellisempi ja myös lähempänä ideaalista sängyä kuin taitelijan piirtämä tai maalaama sängyn kuva. (Valt 596a–598a)

Platonin varoituksista huolimatta me olemme kulkeneet huimaavan kauas abstraktioiden ja symbolien valtakuntaan. Jotkut ovat jopa ironiseen sävyyn alkaneet kysellä, onko symbolien tai kuvien takana mitään muuta kuin toisia kuvia ja toisia symboleja. Hätkähdyttävintä tässä kaikessa on se, että me olemme menettäneet jopa platonisen kyvyn hätkähtää (*thaumazein*) kuvien ja symbolien valtaa. Emme enää tunne oikeastaan min-käänlaista epäluuloa sitä kohtaan.

Syytä kuitenkin olisi. Totalitaristiset yhteiskunnat, Hitlerin Saksa, Stalinin Neuvostoliitto tai Maon Kiina olivat olivat nimenomaan spehtaakkeleita, spehtaakkeliyhteiskuntia. Me olemme tottuneet pitämään omia, mainonnan, viihdeteollisuuden ja tiedotusvälineiden luomia spehtaakkeleita tylsyttävänä ja turruttavana, mutta pääpiirteissään rauhanomaisina ja kohtalaisen harmittomina. Platonin filosofiasta näyttäisi seuraavan, että meidän pitäisi tulla epäluuloisiksi heti, kun kuva, symboli, abstraktio tai subjektiivinen idea astuu todellisuuden tilalle. Jaan Kaplinski toteaa kirjassaan *Rajalla jota ei ole*:

- Olennaista on, ettemme korvaisi todellista maailmaa, on se sitten Jumalan luoma tai ei, jollakin jonka itse olemme luoneet tai ra-

kennelleet. Sillä yksin me emme kykene luomaan mitään todellista vaan ainoastaan harhakuvia, joissa meidän on kovin kurja olla. Mutta me voimme tottua siihen ja pitää siitä lujasti kiinni. Pitäessämme lujasti kiinni itsestämme luomasta maailmasta, yksilöllisyydestämme, kansallisuudestamme, kulttuuristamme, uskostamme, Jumalastamme, Buddhastamme, puolueestamme, perheestämme, periaatteistamme, me tosiasiaassa menetämme kaiken. (Kaplinski 1992, 98.)

Eräässä toisessa yhteydessä hän toteaa vielä:

Me emme kykene enää reagoimaan todellisiin ärsykkeisiin. Me haluamme löytää jokaiselle ärsykkeelle tutun nimi, jotta voisimme reagoida tuohon nimeen.

Niinpä me emme saa tuntea emmekä ajatella mitään uutta (ja siksi outoa), sillä jokaisen uuden asian kohdalla löydämmekin vain vanhan nimen – ja rauhoitumme. Näin kitketään pois kaikki uuden versot... Olemme vankeina sanojemme talossa, minkä lapsina rakensimme täysikasvuina muurasimme vähitellen umpeen. (1992, 82.)

Kaplinski paljastaa tässä selkeästi ne väkivallan mekanismit, jotka aina kätkeytyvät kaikkeen symboliseen tai ideaaliseen. Ostrovskin romaani *Kuinka teräs karaistui* tai Ewersin *Horst Wessel* ovat dokumentteja siitä, kuinka nuo mekanismit voivat nousta esiin ja villiintyä suorastaan demonisella voimalla. Ja kuten me tiedämme: nuo villiintyneet abstraktiot eivät tyytyneet ahmimaan kiitansa vain romaanihenkilöiden lihaa ja verta.

Näin Platonin ajatusta siitä, että runoilijat ja taiteilijat pitäisi karkottaa ihannevaltiosta, voidaan pitää todellakin kohtalaisen järkevänä. Kaiken lisäksi olen tullut siihen käsitykseen, että hän olisi karkottanut valtiostaan vain Ostrovskin ja Ewersin sekä myös Hitlerin, Stalinin ja Maon kaltaiset impressaarit. Kovin varmoja kansalaisoikeuksistaan eivät voi siellä myöskään olla oman aikamme ja oman yhteiskuntamme impressaarit, monet viihteen tai mainonnan ammattilaiset. Sen sijaan on syytä ajatella, että Erofejevin, Solzhenitsynin tai Kaplinskin kaltaisia kuvien särkijöitä ja illusioiden paljastajia kohdeltaisiin siellä kunniakansalaisina - kelpo Sokrateen ohella. Myös

opettajat ja kasvattajat voisivat kysyä itseltään, tarvitsevatko esimerkiksi lapset ja nuoret hyviä esikuvia. Jospa he ovat jo nyt saaneet kaikenlaisista kuvista vaarallisen suuren yliannoksen.

Viitteet

- 1 Venedikt Erofejev (1938-1990) oli yksi merkittävimpiä *samizdat* -kirjailijoita taannoisessa Neuvostoliitossa. Vuonna 1969 valmistunut suppeahko romaani *Moskova-Petuški* on hänen tunnetuin teoksensa ja se on käännetty myös suomeksi.
- 2 Nikolai Aleksejevitš Ostrovski (1904-1936) liittyi Komsomoliin ja v. 1918. Osallistui kansalaissootaan, missä haavoittui ja sairastui keuhkautiin. Julistettiin vuonna 1922 invalidiksi, mutta jatkoi kuitenkin ruumiillisesti ja henkisesti rasittavissa työtehtävissä. Liittyi vuonna 1924 kommunistiseen puolueeseen ja 1927 alkoi opiskella puoluekorkeakoulun kirjeenvaihto-oppilana. Sokeutui 1929 ja menetti seuraavana vuonna liikuntakykensä. Alkoi vuodepotilana kirjoittaa lehtiin kertomuksia ja artikkeleita. (BSE, Ostrovski, Nikolai)
- 3 Hanns Heinz Ewers (1871-1943) liikkui aluksi boheemeissa ja radikaaleissa taiteilija-, teatteri- ja kirjailijapiireissä. Liittyi kansallissosialisteihin vuonna 1931. Kuului ennen Röhmin veljesten lähipiiriin, joka syrjäytettiin ja osin teloitettiin 1934. Sen jälkeen julkaisukiellossa. Horst Wessel -romaani ilmestyi 1933 suomeksi Mika Waltarin kääntämänä. Horst Wessel (1907-1930) oli todellinen henkilö ja romaanissa kerrottu tarina hänen kuolemastaan pitäneen suurin piirtein paikkansa. Muilta osin se ei ole kovin luotettava elämäkerta.
- 4 Goebbels puhui 23.2.1930 hänen hautajaisissaan. Romaanista löytyvä puhe on sen kirjallisempi muokaus.
- 5 Yksi terävimpiä Heidegger -kriitikkejä on Th. Adornon v. 1964 ilmestynyt pieni teos *Jargon der Eigentlichkeit*.
- 6 Esimerkiksi Popper 1974.

Kirjallisuutta

- EROFJEJEV, Venedikt. Moskova-Petuški. Jyväskylä: Gummerrus, 1990.
- EWERS, Hanns-Heinz. Horst Wessel : Eräs saksalainen kohtalo. Porvoo, WSOY 1933.
- FREUD, Sigmund. The 'Uncanny'. Teoksessa The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Vol. XVIII. London: The Hogarth Press 1955.
- KAPLINSKI, Jaan. Rajalla jota ei ole. Merkintöjä tiedosta, tietoisuudesta, uskosta. Helsinki: Otava 1992.
- OSTROVSKI, Nikolai. Kuinka teräs karaistui. Helsinki: Kansankulttuuri 1946.
- OTTO, Rudolf. Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen. Gotha: Klotz Verlag 1927.
- PLATON. Teokset IV (Valtio). Helsinki: Otava 1992.